

Žižkova taktika v dějinách válečnictví.

(Kritická úvaha.)

Z celé slavné doby husitské věc, která se nejvíc vryla do paměti všech potomků, jež působila nejsilnějším dojmem na vrstevníky a položila základ k dějinné slávě husitu, jež doma i v cizině učinila husitské hnutí populárním, jest vítězný boj husitské revoluce proti nepřátelské veliké říši Sigmundově. Tento boj, v němž husitské vojsko nebylo poraženo nikdy, toto válečné umění, jež tolik vyniklo nad válečnictví svých odpůrců, jest po stránce vojenské dilem jednoho geniálního vojevůdce: J a n a Ž i ž k y. Žižkovi patří nehynoucí sláva, že náš národ postavil se do ohniska evropské historie, kam se naň upíraly oči celého tehdejšího křesťanského světa; jestliže Hus byl umlčen a prohlášen za kacíře, nikdy nemohly býti umlčeny vojenské úspěchy veleducha Žižkova. Husitství dávno potom, kdy zanikly myšlenky Husovy a zapadly jeho reformní snahy o jinou církev, žilo ve vzpomínkách sousedů jako vojenský výkon hrdinného národa, je-muž nebylo rovno; bylo dějinnou epizodou, na niž s hrůzou pomýšleli všichni, kdož pocítili sílu a hněv rozhořčeného národa. Žižka byl nejstrašnějším válečníkem 15. století.

Vyslovil jsem slovo e p i s o d a. Pojímám je ryze vojensky a myslím, že se mi podaří dokázati, že husitský způsob boje s užitím bojových vozů jako pomůcky ochranné, nemohl zůstatí než epizodou a že vývoj vojenství se dál jinou cestou než tou, kterou mu ukázal Žižka. V tom se liším od většiny historiků, kteří u nás o husitství psali; všichni téměř přeceňují některé prvky modernismu, jež v husitském válečnictví byly, jež však nezapadaly dobře do tehdejšího vývoje. Článek tento je tedy prvním pokusem¹ doložití názor, že husitské válečnictví bylo svérázným výtvozem Žižkovým, jenž zanikl s husitskou dobou a v jehož směru se další vývoj nekonal, a odstraniti tak लेकर falešné ponětí o husitském vojenství, jež se rozšířilo v cizině i u nás. Základním spísem o husitském válečnictví je u nás kniha Tomanova: Husitské válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy. V Praze, nákladem jubilejního fondu král. České Společnosti Nauk 1898. K ní budu nucen stále se vraceti, neboť ona, shrnujíc a překonávajíc vše, co u nás do té doby o husitech vojenského bylo napsáno, položila zároveň základ k celé další literatuře, uložené zejména v Časopise čes. musea a jiných vědeckých publikacích.

Chceme-li si usnadnití odpověď na otázku, jaký význam v dějinách válečnictví má vojenská reforma Žižkova, musíme si napřed uvědomit, jaký vojenský problém se Žižkovi naskytoval počátkem 15. století, když již bylo patrné, že Čechové budou nuceni za svoje náboženské a sociální názory svěsti násilím boj s tehdejší církevní a světskou mocí jim odpírající.

Strategický úkol Žižkův byl ubrániti se vnitřním i vnějším nepřátelům nového náboženství; úkol původně tedy jen defenzivní; je známo, že se v Praze debatovalo dokonce i o tom, je-li dovoleno o náboženství bojovati násilím. Žižkova myšlenka nebyla

¹ Nepočítám-li stati o husitském válečnictví ve svých spiscích: Válka (Topič 1913) a Vývoj pozemního válečnictví (Vojenský ústav vědecký 1922), jež nejsou dokumentovány citáty.

dobývati; netvořil armády na výboj, nýbrž jen na odboj; nebyl by se pustil do strategické ofensivy, kdyby opětovně útoky na jeho stoupence — za nímž tehda stála valná většina národa — ho k tomu nebyly přinutily.

Taktický úkol Žižkův byl najíti prostředek, jímž bylo by lze svést úspěšný boj s vojskem tehdejšího vzoru: rytířskou, jezdeckou armádou, jaké on sám, maje na své straně jen obecný lid a velkou část drobné, zemanské šlechty, nemohl vytvořiti. Neboť rytířské jezdecké vojsko, jež v tehdejší době téměř bez výjimky v bitvách rozhodovalo, bylo vojskem kvalitativním; jen zámožní si mohli opatřit jezdeckého koně a plnou zbroj a jen ti, kdo měli dosti času, mohli se vycvičit v taktice rytířského boje, vyžadující značného umění jezdeckého i ovládání zbraní, prostému lidu neobvyklých: dřevce, štítu, těžkého rytířského meče. Žižka měl k dispozici široké vrstvy lidu, které přijaly Husovo učení a neváhaly hájiti ho i svými životy proti odpůrcům; z těchto mas musil však teprve udělati vojsko. Drobná šlechta zemanská, jež rovněž jako nemnozí páni přistoupila k novému učení, byla dobrou vůdkyní tohoto selského a městského lidu, jsouc zběhlá ve vojenství a vedení zbraní; poskytla mu znamenité důstojníky. Personál, s nímž Žižka mohl pracovati, byl tedy většinou pěší lid; šlo nyní o to, uzpůsobit jej, aby mohl s úspěchem podniknout boj proti těžkému jezdectvu. Husitství bylo hnutím lidovým a tedy mužstva bylo s dostatek; náboženské a národnostní nadšení nescházelo a dodávalo těmto sedlákům i měšťanům mravní síly, již neměli jejich nepřátelé. Tento hluboce morální a ideový podklad husitského hnutí byl prvkem, jenž jedině umožnil Žižkovi zorganizovati široké masy národa proti kvalitativnímu tehdejšímu bojovnictvu, neboť jim vštípil hlavní složku organizace: k á z e ň. Husitská vojska, aspoň v prvnějších letech revoluce, svých vůdců bezpodmínečně poslouchala; jen to je učinilo schopnými vybojovati boj na základě nové taktiky, jež byla velmi propracovaná a složitá.

Tato husitská kázeň a organizace vedla časem k tomu, že se z husitů vytvořilo vojsko profesionální, se svým vlastním vojenským zřízením, t. zv. obce polní a domácí. Byly to jakési vojenské republiky. Tato organizace je novým prvkem ve vývoji vojenství; není však první, neboť něco podobného nalézáme již o 100 let dříve u Švýcarů, kteří rovněž se organizovali jako lidová revoluční armáda proti habsburské feudální šlechtě. Žižka je tedy u nás tvůrcem prvního vojska stálého, jež potrvало po celou dobu válek.

Přihlédněme nyní více k technické stránce Žižkova vojenství. Rozhodující součástí středověkých armád je obrněné jezdectvo, bojující nahou zbraní, kopím a mečem. Ten, kdo chtěl se proti němu postavit s vojskem pěším, jemuž scházela obrněnost (t. j. váha železa, umožněná rytíři tím, že ho nesl kůň), byl nucen ohlédnout se po takové zbraní a takové taktice, jež by vyrovnala výkonu, již obrněnému rytířstvu poskytoval kůň, jako element pohybu a choku. To se mohlo dít buď tím způsobem, že se užilo zbraní, působících proti rytíři na dálku, tedy všeobecně zbraní střelných (nemusily být zrovna palné), anebo tím, že chok klusající falangy rytířské byl vyrovnán po př. překonán živou silou mohutné, ukázněné masy pěchotní, opatřené zbraněmi, jež na blízko pronikaly brněním rytířovým. Prvního způsobu užili již o několik desetiletí dříve než Žižka angličtí králové bojující ve Francii: zorganizovali a vycvičili

veliké zástupy lukostřelců, jejichž šípy pronikaly rytířská brnění. Ale dobrý luk jest zbraní poměrně drahou a tedy vzácnou; jen se značným nákladem bylo možno jej pořídit, a značného nákladu vyžadoval také lukostřelecký výcvik. Druhého způsobu již sto let před Žižkou chopili se švýcarští sedláci, organisující svou armádu do velikých, tisícových houfů, jejichž statický i dynamický moment byl dostatečný, aby rozbil nečetné poměrně rytířstvo. Žižka kombinoval oba způsoby, střelbu i chok pěchoty, ale spojil je ještě s třetím taktickým prvkem, který jest jeho vlastní: bojovým vozem, elementem to ryze obranným a, možno říci, umělým.

Právě proto, že bojový vůz byl čímsi umělým, strojeným, nemohla se Žižkova taktika udržeti v dějinách vojenství. I střelná zbraň (nahrazená později palnou zbraní), i chok velikých pěchotních houfů, opatřených bodnými i bicími zbraněmi potrvaly v historii; těmi směry se bere vývoj vojenské taktiky i organisace armád. Bojový vůz byl však čímsi mrtvým, byl to, jak ukáží, pouhý prostředek obranný, jenž musil vzít za své, jakmile se útočné pomůcky zdokonalily. Žižka sám ukázal odpůrcům, kterou zbraní se dá bojový vůz překonat, jak uvidíme.

Je těžko říci, proč Žižka nepřipadl na touž myšlenku, jako Švýcaři, organisovati veliké pěchotní celky, taktické jednotky, jako byly starověké falangy. Toman sice soudí, že Žižka čerpal ze spisů Vegetiových a tedy o římském válečnictví věděl; myslím, že by nebylo lze pro to uvést nejslabšího dokladu. Ostatně středověk neměl historického smyslu a chápal staré autory namnoze nesprávně. Není také žádného důvodu domnívati se, že by Žižka byl znal vojenskou organisaci Švýcarů, neboť strávil svoje mládí spíše v bojích na východě. Jakým způsobem Žižka pojal myšlenku vozu, jako prostředku ochranného a obranného, nelze také doložit; nevíme mnoho o dřívějším životě Žižkově, leda to, že bojoval v Polsku a poznal dobře válečnictví Poláků i německých řádových rytířů. Možná, že na nápad s vozy byl přiveden tam; máme aspoň zprávy o tom, že u Tannenbergu r. 1410 Poláci dobyli po bitvě ležení německých rytířů, ohrazené vozy, na nichž byla artilerie. Jisto jest, že vozy válečné nejsou vynálezem Žižkovým, ale stejně je jisto, že teprve on vymyslel jediný racionální způsob, kterak jich užívati ve spojení s palnými zbraněmi. Že by v bitvě u Mons-en-Pevèle 1304 a u Crécy 1346 bylo nějak takticky bývalo užito vozů, je fantasie, kterou Toman přijal z Köhlera;² také Hodětínův vojenský řád,³ jenž mluví o vozích a byl kladen do r. 1413, tedy ještě do doby krále Václava, ukazuje se podle novějšího badání historického býti teprve dílem husitských válek; Toman jej klade asi do let třicátých století patnáctého. Ani v prvních bitvách Žižkových nehrály dosud vozy značnější úlohy;⁴ zejména ne u Někmeře r. 1419 a u Sudoměře o rok později; v prvním případě, máje jen sedm a v druhém dvanácte vozů nemohl z nich ještě vytvořiti svůj pozdější vozový šik; co mohl s těmito

² Gen. Köhler: Die Entwicklung des Kriegswesens u. der Kriegführung in der Ritterzeit vom Mitte des 11. Jahrhunderts bis zu den Hussitenkriegen. Drei Teile in fünf Bänden. 1886—1889.

³ Jana Hájka z Hodětína, podkomořího království Českého, Kusy a práva vojenská, sepsaná z rozkazu slavné paměti krále Václava.

⁴ Žižkův vojenský řád z r. 1423 se o vozech a šikování jich nezmiňuje; z toho dalo by se souditi, že taktika ta dosud nebyla tak běžná, aby stála za předpis.

několika vozy udělati, byla jen improvizovaná obrana. Tři sta lidí, které měl u Nekoměře, nedá se zavřít do 7 vozů; ovšem nelze také mysliti, že by jeho protivníci byli počítali 2000 mužů dobře oděných; stejně jako u Sudoměře by 5000 bojovníků snadno bylo dobylo 12 vozů; čísla ta dlužno považovati za libovolná.

Ale poněkud v jednookém vojevůdci vyzrál systém, kterak co nejvíce zesílit odolnost své selské, lehce oděné a ozbrojené „domobrany“, právě pomocí vozů, prostředku to sedlákům blízkého, s nimž se brzy naučili mistrně zacházeti. Při tom geniálním zrakem svým prohlédl lépe než kdokoli jiný význam a možnosti, které skýtal nový tehda bojový prostředek: palná zbraň.

Palných zbraní se užívalo před Žižkou ve střední Evropě již asi po padesát let; na východě ještě déle; Žižka seznal pušky při bojích Poláků s německými rytíři; Heinrich v. Plauen, komthur a později (1410) velmistr řádu německého, má velikou zásluhu o užívání polních děl (handbüchsen u. tarasbüchsen) ve svém vojsku. V něm již před r. 1410 bojovali Čechové, stejně jako na straně Poláků; jméno tarasbüchse je původu očividně polského (tarasnice od taras = podklad, kláda, na níž hlaveň zbraně spočívala; s francouzským terasse nemá nic společného). Tarasníci přijali tedy Čechové asi od Poláků; naproti tomu druhá a snad nejdůležitější palná zbraň, houfnice, je původu českého; je to krátké dělo, jímž se střílelo do houfu; německé haubitze je zkomoleninou tohoto českého slova⁵. Stejně českého původu je harcownice, jež nebyla než lehčí houfnicí, jež mohla býti tažena lidmi a již se užívalo při harcování. Hlavní technický rozdíl mezi houfnicí a tarasnicí byl ten, že houfnice, opatřená kolovou lafetou, předchůdkyní pozdější lafety „burgundské“, měla krátkou (asi 6 kalibrů) hlaveň kovanou ze železa, kdežto tarasnice, menšího kalibru a s delší (10—20 kalibrů) hlavní, byla litá; mohl ji tedy vyráběti jen dělolijce (puškař), kdežto houfnici dovedl ukovat každý zručnější kovář. Střílela koule kamenné, asi 12liberní; účinný dostřel byl nepatrný, sotva více než 150 kroků. Tarasnice, pálicí koule železné neb olověné, ráže asi 8 cm, vozila se pravidlem na voze, neměla tedy lafety kolové. Z litiny byly hotoveny též německé komorní (vlastně komorové) pušky, Kammerbüchsen; byly to zadovky s oddělenou komorou — odtud jméno — byly však velmi těžké, takže musily býti taženy 5—6 koňmi; houfnice jen párem. Houfnice se stala hlavním husitským polním kusem; její pohyblivost tu rozhodovala.

Ruční palné zbraně husitské byly tytéž, jako v téže době jinde: krátké ručnice, držené jednou rukou, zvané pišťaly (pistole, slovo to je doložené českého původu, s Pistojí nemá nic společného) a těžké pušky s hrubou pažbou, která se hákem opírala o předprseň neb okraj vozu, t. zv. hakownice. Vedle palných zbraní užívalo husitské vojsko též hojně kuší (samostřílů), jež měly tehdy větší donosnost a průraznost než ručnice, jakož i praků; vedle polních děl byla také děla těžká (obléhací) a obléhací praky, podobného druhu jak tehdy byly v obvyčeji.

Nelze říci, že by Žižka byl tyto zbraně nějak technicky zdokonalil, ale dovedl jich daleko lépe využítí, než jeho protivníci. Spojil totiž palbu s obranou

⁵ Pěknou studii o etymologii a přeměnách slov: houfnice, hakownice, pistole, najde čtenář ve spise: Titz: Ohlasy husitského válečnictví v Evropě, vydal VÚV 1922.

vozovou. Palné zbraně byly tehdy zbrani víc obrannou než útočnou, poněvadž děla měla malou donosnost a ručnice nenesly přesně; také rychlost nabíjení byla nepatrná. Ale spojení palby s ochranou vozů učinilo husitský šik téměř nezdolatelným.

O husitském vozu se vypravovaly celé legendy. Není tomu dávno, co se soudilo, že Žižka vymyslel nějaký zcela zvláštní systém vozu, který se dal dokonce zapřáhat z obou konců, aby byl schopný dobrého manévrování, asi jako některé torpedové lodice mají kormidla po obou koncích. Již Toman tyto pověsti vyvrátil; husitský vůz bojový byl zcela obyčejný selský vůz, jen poněkud k boji upravený prkny visícími „od pole“ na lišních a pod vozem na rozvoře, jež mu dodávala jisté obrnění.

Smysl vozu byl tento: Žižka, maje se brániti proti nepřátelům, snažícím se vyhubiti české kacířství a postupujícím proti Čechům tedy ofensivně a jezdecky, po způsobu tehdejšího boje, zavřel svoje vojsko do vozové hradby⁶. Měl málo jezdeckta (sotva kdy více než 10% celého vojska); jeho pěchota, selský a městský lid, byla jen nedokonale oděná a vyzbrojená, většinou zbraněmi po domácímu vyrobenými, sudlicemi, okovanými cepy, palicemi posázenými hřeby, tesáky. Tento lid, zprvu jistě i necvičený, nebyl by odolal útoku obrněného jezdeckta ve volném poli. Žižka tedy, uzavřev lid ten do vozů, opatřených hojným počtem střelných zbraní, učinil z polní bitvy vlastně útok na opevněnou posici, hájenou střelbou. V tom je proti tehdejšímu způsobu válčení něco nového; tak racionálně se dosud palby neužívalo. Žižka pochopil, že tehdejší dělo může nejúčinněji působiti jen posíčně a proto ho také užil v nepohyblivé vozové hradbě. Ale tento systém byl jen defenzivní, vozová hradba jest jen ochrana, která při bitvě se nemůže hnouti s místa, ježto koně jsou vypraženi a vozy řetězy sepiaty. Šlo-li tedy Žižkovi o více, než o pouhé odražení útoku, musil přejíti ještě v bitvě z defenzivy v ofensivu. K tomu se tehdejší střelné zbraně nehodily. Kombinuje tedy Žižka různé zbraně navzájem. Uvnitř vozové hradby „na place“ stojí houfy pěchoty ozbrojené sudlicemi, kopími a cepy. Jakmile nepřítel, jenž pravidelně musil k vozům šturmovati pěšky, neboť Žižka se položil obyčejně na návrší nebo vůbec v takovém terénu, že nebylo dobře možno rozvinouti jezdecký šik, byl zmaten a přiveden z pořádku salvami, působícími na krátkou vzdálenost i morálně velmi účinně, nařídí vojevůdce, aby se vozy rozevřely a vypustí svoje neunavené a secvičené houfy pěchoty s bodnými a bicími zbraněmi na opěšalé jezdeckto, jež, zmaten jsouc palbou, unaveno během a v rozrušeném pořádku nyní podléhá pěchotnímu útoku. Proti jezdecktu sešikovanému a útočícímu ve falanzě⁷ by selská domobrana husitská nebyla valně pořídila, neboť neměla ani dostatečného odění, ani zbraní dovolujících jí snésti chok obrněného rytířstva. Ale v onom stadiu boje, kdy nepřítel byl zbaven své převahy, již mu dávala kompaktní železná masa, a mimo to morálně otřesen, byl útok Žižkových lehkooděnců nezdolatelný; on obrátil podařenou zprvu úbranu v ofensivní vítězství.

⁶ Předpokládám zde, že hlavní pojmy husitského válečnictví jsou čtenáři známy, na př. strhování vozů v hradbu, obrana vozů, pochodování s vozy. Detaily nalezneme v Tomanovi a Kuffnerovi (Husitské vojny v obrazech), jakož i v mé knížce o dějinách válečnictví výše citované. Zde mi jde jen o kritické ocenění fakt.

⁷ Názor, že by středověké jezdeckto bylo kdy útočilo klínovitě, je omylem některých historiků, již pořádek přibližovací považovali za pořádek bojový.

Všecky normální bitvy Žižkovy a husitské vůbec jsou tedy defensivně ofensivní: hlavní moment je přitom přejít z obrany v útok a patří k tomu oko zkušeného generála, aby moment ten byl správně vystižen; není-li nepřítel dostatečně otresen, než dojde k útoku cepníků a sudličníků, snadno se stane, že se karta obrátí; neoděný lid je zbit a nepřítel vnikne s prchajícími zbytky branou do vozů, kde způsobí pak veliké krveprolití, jež posádka vozů, nesešikovaná, nemůže již odvrátiti, nepodaří-li se „zbytným“ houfům na place (reservám) nepřitele ještě včas z vozů vytisknouti.

Schema husitského boje je tedy: obrana (hl. palbou s vozů), protiútok pěchoty a pak, podaří-li se tento úplně, pronásledování zahájené jezdectvem, jež sice bylo nečetné, ale k tomuto úkolu stačilo, stejně jako ke službě přezvědné, k níž se ho též hojně užívalo. Již název honci vysvětluje význam jezdeckva, mezi nimiž byla asi většina stavu zemanského; jezdci ti byli střelci i kopiníci⁸.

Klasickým dokladem této taktiky, jež byla vymyšlena Žižkou a od něho zachovávána, jest bitva u Hořic 20. dubna 1423, tedy již v poslední době Žižkova hejtmanství. Zpráva starého letopisce o ní zachovaná nemůže býti výstižnější. Proto ji cituji celou:

„Když Žižka táhl po kraji Hradeckém, lidi sobě podmaňuje, tu sú se naň páni sbírali. A on zvěděv to, táhl jest před nimi k Hořicím, nemaje než dva řády vozův. I položil se s nimi u kostela sv. Gotharda proto, aby se se svými děly na vršku postaviti mohl, a k tomu rozumu, že naň jezdecky táhli, aby s koní ssedati musili, ani k čemu koní uvázati neměli. Když potom na ně to přišlo, že sú s koní dolů ssedati musili, a ssedavše šturmovali, obtížnější sůce zbrojí, nežli pěší, kteříž se k tomu připravují, majíc pěšky bojovati: kdež oni jdúc k vrchu, ustali, k vozům šturmujiće, a on jich čekal s děly a s lidmi neustalými; a prvé než mu vozův dobyli, nabil se jich do vůle; a když je od vozův odbil, pustil na ně lidi čerstvé. A pana Čenka a pana Arnošta s jinými pány vojensky porazil i s jich lidmi, a vozy a pušky jim pobral. A sám pan Čeněk s pole utekl s málem lidu svého.“

Tato typická bitva ukazuje jasně celou taktiku Žižkovu: Předně si vynašel příhodný terén, aby se mohl vozy krýti a užití své artilerie. Za druhé páni, chtějící se naň dostatí — t. j. oni byli ofensivní, Žižka byl v defenzivě — musili ztíkat vršek pěšky, neměli tedy proti pěšímu lidu převahy jezdeckého choku. Za třetí Žižkova artilerie působí posíčně; děla jsou namířena v klidu a vypálena ve vhodném okamžiku lidem připraveným (neustalým), kdežto nepřítel je unaven stoupáním do kopce (ustali, k vozům šturmujiće). A konečně: nepřítel palbou zmatený a patrně i na krátkou vzdálenost značné ztráty utrpěvší (nabil se jich do vůle), jest lehkou husitskou pěchotou, neobtěžnou zbrojí, která vyrazila ze záhradbí, napaden, zbit, pronásledován a ukofistěný mu zásobovací vozy i pušky, které se boje patrně neúčastnily, zůstavše ve vozatajském parku.

Zároveň z toho vidíme, že vozů se racionálně dalo užití jen obranně, poněvadž zapřažené koně jsou méně pohyblivé než koně

⁸ Srv. vojenskou píseň Žižkovu:

Protož střelci, kopiníci řádu rytířského,
sudličníci i cepníci lidu rozličného,

z níž je patrné, že stavovské rozdíly i ve vojsku Žižkově byly přísně dodržovány.

jezdecké. Mimo to chce Žižka využít převahy svých palných zbraní, jež se tehdy pro útok nehodily pro svou malou polyblivost a do nosnost; panské dělostřelectvo se patrně nedostalo k výstřelu.

Toto jest nejpodrobnější a možno říci i nejpositivnější zpráva, již máme od současných historiků o jeho taktice. Všecko ostatní jsou více méně domysly, které vznikly nekritickými kronikáři, vyprávěcími bajky: tak podrobná taktika husitských zbraní (v kolika sledech na př. kráčeli cepníci, v kolika sudličnici, že kosaři zvětšovali „ulice“ (t. j. průlomy) vystřílené v nepřátelském šiku artilerie⁹ — celá tato umělá taktika sdružených zbraní, souhra zbraní, jak bychom řekli moderně, není naprosto historicky dokázána a není ani v duchu tehdejší doby. Již to, že se Žižkovi podařilo prostý lid tak dalece vycvičit, aby se soustavně odvažoval — v daněra okamžiku — sám útočit na obrněného nepřítele, je na tu dobu výkon fenomenální; patřila k tomu přímo železná kázeň husitů, kotvíci v jejich náboženském fanatismu. Bylo k tomu arci u Čechů potřeba podepřít lid ten vozy a palnými zbraněmi — v tom byla Žižkova vojevůdcovská individualita — ale nelze tvrdit, že by byl Žižka tímto způsobem trvale překonal železné jezdecktvo. Neboť i jeho taktika měla své choulostivé stránky, jak ještě uvidíme. Niemeně jeho zásluhou ve vývoji válečnictví zůstává, že první prakticky ukázal význam polního dělostřelectva a vytěžil z něho vše, co se pro tehdejší dobu dalo vytěžit: nadmíru účinné využití palných zbraní pro obranu a pro přípravu k protiútoku. V tom je trvalý dějinný význam Žižkův, myslím dosud nedoceněný. Ale v tom také předešel svoji dobu, která v jeho šlépějích nepokračovala; patrně proto, že se jeho artilerie víc hodila pro obranu v připravené posici a nanejvýš pro krátké výpady z ní, než pro skutečnou ofensivu, pro niž tehdy ještě nebyla technicky dosti vyspělá.

Tato Žižkova taktika, jak žila pak v tradici husitské zejména za jeho bezprostředních nástupců, nevyvinula se rázem. Zejména vozu nebylo hned v plném rozsahu využito. Zmíněná zpráva mluví dosud jen o dvou řádech vozů; pravidelný husitský šik měl čtyři (2 bojové po 90 vozích, 2 pícní nebo placní po 60 vzech). První zmínku o manévrování s vozy máme v letopisech teprve za Žižkova tažení do Uher r. 1423; první zprávu o výstroji vozů teprve z r. 1427; je to německá listina ze 14. února o alianci knížectví Svidnice, Javorska a Vratislavě. Listina ta prostě předpisuje, kolik kterých zbraní a potřeb má býti na voze, takže to vypadá, jakoby šlo spíš o plukovní trén, nikoli o zvláštní bojové vozy. Zpráva, již podává Friderich Bra-

⁹ Nelze naprosto míti za to, že by Žižka po způsobu Napoleonově byl vystřílel do nepřátelského šiku průlomy, do nichž pak nasadil silné kolony kosařů neb cepníků. V pramenech nikde o tom nenalézáme ani zmínky, ani ve vojenských řádech, které obsahují ještě více teorie, než ji ve skutečnosti přešlo do praxe. Tehdejší dělostřelba nebyla daleko tak účinná jako Napoleonova, užívající karátů, jež kosily celé řady; železné a kamenné koule mohly vždy jen několik mužů za sebou rozdrtit nebo povalit, ale nikterak ne způsobit široké průlomy. Slovo o „ulicích“ musíme chápat cum grano salis. Každá sebe menší mezera v hustě seřazeném nepřátelském jezdecktve se musila oku nezvyklému dosud účinkům nové zbraně jeviti ulicí. Kdyby však do těchto „ulic“, dokud jezdecktvo hnalo k útoku, se byli vedrali pěší bojovníci — což se mohlo státi jen ve velmi omezeném počtu, — byli by je sousední koně, které instinktivně jako při každé atace hleděli mezery sevřít, prostě umačkali. Středověký jezdec byl sice neohrabaný svým dlouhým dřevcem, jako je v melée neohrabaný hulán se svým kopím, ale na druhé straně zase tempo útoků tehdejšího jezdecktva bylo pomalejší než dnešní trysk, takže rytíř se mohl snadněji obracet proti protivníku; mimo to na boj zblízka měl meč (často dokonce dva meče, těžší a lehčí).

niborský Sigmundovi o útěku u Tachova ze dne 24. srpna 1427 již mluví o tom, „že vozový šik zřízen býti měl, ale že vozů tolik scházelo, že nebylo radno bez nich se do zápasu dáti“. V říšském usnesení ze dne 23. dubna 1428 se mluví ponejprv o šikování vozů a o počtu mužstva k nim; ale teprve v přípisu města Ulmu z 23. května 1429 jsou podrobnější zmínky o výstroji vozů, jež na první pohled ukazují, že jsou opsány z pramenů českých.¹⁰ První popsal systém Žižkova vozového válečnictví, rozčlánkování šiku a rozestavení dělostřelectva teprve asi r. 1430 neb 1431 koncept nalézající se v archivu norimberském, jež otiskl W ü r d i n g e r.¹¹ Od té doby jsou zmínky o tom časté a vozové řády velmi podrobně se zachovaly.

Ale tyto zprávy o vozech a šikování vozů jsou podobně jako všechny středověké teorie vojenské, velmi málo realistické. Všecky mají na sobě pečeť fantasie. Předpis ve středověku není jako předpis v moderní armádě; zde je výsledkem zkoumání teoretického a praktických zkušeností a zachovává se, aspoň pokud možná, byv nacvičen; ve středověku je to spíš fantasie pisatelova, libovolně odvozená z nedostatečných pozitivních zpráv a obsahující více to, co by býti mělo, než co skutečně bylo. Nesmíme tedy předpisů těch a podrobných pravidel o šikování a manévrování vozů bráti doslovně; předpisy ty mohou leccos vysvětliti, ale při líčení skutečné taktiky musíme se více držeti skutečných zpráv o bojích, než teorií. Víme již o Liviovi, Vegetiovi a j. spisovatelích starověkých, jak líčili způsoby boje, které nikdy neexistovaly. V tom smyslu je třeba i na ty různé vozové řády se dívat kriticky.

Toman sám praví, že pramenů z druhé poloviny patnáctého století nelze užítí jako rovnocenných, neboť jsou v ně pojaty i řády a způsoby pozdější doby, kdy právě v posledním čtvrtstoletí velké změny nastaly ve válečnictví, jednak zdokonalením dělostřelectva, jednak opět přibráním vzorů švýcarských a nizozemských při užívání pěchoty. Tím je mimovolně řečeno, že je těžko z těchto pramenů se něco dovědět o Žižkově vozové taktice v její ryzí formě, neboť, jak jsem již s počátku položil, taktika tato byla jen epizodou a zachovala se jen krátkou dobu ve svém původním tvaru, nebyla vývojovou fází, z níž by se další bylo jen organicky vyvinulo.

Ti, kdož o Žižkově válečnictví psali před Tomanem, byli mimo Palackého hlavně vojáci J ä h n s,¹² W ü r d i n g e r a K ö h l e r. Těmto autorům schází kritická schopnost, již může mít jen historik znalý ducha doby a vývoje svého předmětu; ovšem vojenské vědomosti jsou tu také nutny. Palacký i Toman měli hodně historické erudice, ale ani jejich kritičnost vždycky nevystačovala, poněvadž zase nebyli vojenskými odborníky. Pramenem Palackého o husitské taktice nebyly ani tak zprávy starých letopisců, jako dva autoři pozdější: E n e a S i l v i o P i c c o l o m i n i, pozdější papež Pius II., a jezuita B a l b i n, jenž užívá asi podobných pramenů jako onen.¹³

¹⁰ Wagen soll sin in fassonwise (t. j. à la fasuňk) mit hohen leitern, getharist (zatarasen!) von dem sels (má být patrně Feld: „od pole“), zwischen den leitern u. unter den leitern mit guten hangenden brettern an starken wieden oder ketten. Tedy vůz fasuňkový, obrněný prkny, visícími mezi řebřinami a dole pod rozvorou na silných houževích neb řetězech.

¹¹ Srv. Toman p. 405 seq.

¹² Handbuch einer Geschichte des Kriegswesens. Lipsko, 1880.

¹³ Enea Silvio: Historia Bohemia, dále Commentarii ad Alphonsum regem. Balbin: Epitome rerum Bohemicarum.

I Palacký i zmínění němečtí historikové vojenství dali se mýlití fantasiemi Eneovými, jenž vykládal o tom, kterak vozové voje vjížděly mezi nepřátele, obchvacující svými konci nepřátelské oddíly a do vozů je zavírajíce, kterak vozkové byli cvičeni na rozkaz korouhvi zabočovatí napravo nebo nalevo a opisovatí celým vozovým vojem písmeny nebo figury ve způsobě pluhu a j. selského nářadí a podobných nesmyslů více. Jähns dosud nedovedl kriticky zamítnouti tyto povídačky, jež jsou úplně absurdní; Toman měl k tomu dosti odvahy a desavouuje v tom i Palackého, o němž jinak tvrdí, že měl ku podivu správné pochopení husitského válečnictví. Myslím, že právě novější badání ukazuje, kterak Palacký neměl pochopení pro podstatu Žižkovy taktiky, neboť by fantasií Balbínových nebyl přijal za své. První, kdo si kriticky posvítíl na tyto nemožnosti, byl Delbrück.

On, jako badatel o dějinách vojenství, již dávno zavrhl nekritické líčení Eneovo a Balbínovo a na jeho podnět jeden z jeho žáků zpracoval husitské válečnictví s moderní historickou erudicí. Jest to Max v. Wulf,¹⁴ jehož dva spisky: „Die hussitische Wagenburg“, Berlin 1889, a „Hussitisches Kriegswesen“, („Preußische Jahrbücher“ 1892), první historicky odborně a bez předpojatosti hodnotí husitské válečnictví na základě celé řady pramenů, i českých.¹⁴ Toman, bohužel, jeho práce příliš bagatelisuje a proto je třeba znovu se k nim vrátiti, tím spíš, že Delbrück na jejich základě podal pak velmi kritické ocenění husitského válečnictví ve třetím svazku své „Geschichte der Kriegskunst“, Berlin 1907.

Prof. Delbrück má zásluhu o to, že se kriticky pustil do čísel v historii vojenství. Nejen Herodot, nýbrž i středověcí kronikáři neměli smyslu pro realitu a uváděli fantastické početní stavy armád. Podle názoru Delbrückova, jež nesčíslněkrát ve svých spisech dokazuje, vyvraceje přepjaté zprávy, byly lidové armády vždy početnější než armády složené z bojovníků kvalitativních, tedy na př. rytířské. Pokud jde o nepřitele domácího, je to sotva sporné, neboť odění páni stěží kdy byli tak četní, jako lidová vojska husitská (normální husitské vojsko o 300 vozech mělo asi 7500—7700 bojovníků, z nichž asi 3600 k obsluze vozů a střelbě a 4000 „na place“); za křížáckých výprav dlužno aspoň čísla křížáků hodně redukovatí. Nedá se mysliti, že by u Domažlic 1431 měli 40.000 jezdců, 90.000 pěších a 9000 vozů; myslím, že čísla ta lze dělití desíti. Ale také husitské vojsko jim čelící nepočítalo jistě 5000 jezdců, 50.000 pěších a 3000 vozů, nýbrž tak asi polovici. Když v bitvě u Lipan 1434, kde šlo o jejich existenci, Táboři a Sirotci, kteří měli mít normálně 15.000 mužů a 600 vozů, nepostavili do pole více než 10.000 mužů v šesti rádech vozů (360—420 vozů), jest patrné, že i ona systemisovaná síla husitského vojska v praxi sotva kdy byla dosažena, zejména po delší kampani, a že tedy v poli vojska husitská nebyvala silnější 5—6000 mužů. Tím by se úspěchy husitských vojsk proti nepočetným vojskům křížáckým zcela reálně vykládaly. Tím také vyniká obranný ráz husitského vozového šiku, jakožto ochrany malé poměrné armády.¹⁵

¹⁴ Wulf jako Livonec znalý ruštiny vpravil se poměrně snadno do staré češtiny.

¹⁵ Delbrück rozebírá upřlišené číslce křížáckých armád: U Žatce 1421 bylo, podle kronikářů, 100—200.000 křížáků, ale v Deutsche Reichsaktén je psaní, kde se praví: „das wir von Ritterschaft bei den Viertusent Rittlern u. Knechten habent.“ Také by 100.000 mužů nebylo tak hned uteklo! R. 1426 žádal Sigmund sněm v Norimberce o 6.000 glév; povoleno mu však jen 3—4.000, z toho 1000 měst-

Wulf dokazuje, že všechny fantasie Enea Silvia a Balbínovy, jakož i falešné pochopení husitských manévrů vozových, jak je mají Jahns a Köhler, vycházejí z jednoho základního omylu: že husitský šik byl považován za **ofensivní** taktické těleso. Tomu tak nebylo. Wulf ukazuje a Delbrück pak po něm rozvádí, že tomu tak ani nemohlo být. Toman polemizuje v té věci s Wulfem, a poněvadž je třeba, aby věc ta byla u nás jednou kriticky probrána, chei tomu věnovati více místa.

Toman, odporuje názoru Wulfovu, praví doslovně: „Poněvadž konečný útok je nevyhnutelný, má-li nepřítel být s pole sehnán a poražen a neúčinnější obrana nedovede sama o sobě takového účinku dosáhnouti, jest patno, že by husité tolik znamenitých vítězství v poli nikdy nebyli dobyli, kdyby nebyli dovedli vždy v pravý čas se svým vozovým šikem také útočně pokračovati... totiž... v každé téměř chvíli a dle potřeby vojsko, bylo-li útočné, proměnit v tábor obranný a opět tábor obranný vyskočením vojska z vozů v šiky útočné: ba že i celý šik vozový, aniž by vojsko z něho vykročilo, pomocí děl a střelby na vozích útočně dovedl pokračovati.“

V poslední větě je základní omyl Tomanův, Palackého a j. badatelů českých i cizích. Nečiní rozdílu mezi strategií a taktikou, mezi tažením a bojem. Husitská vojska, a zejména již Žižka sám, byla strategicky útočná, vždyť táhla proti nepříteli, aby vyprostila některá svá města z jeho rukou, ba dokonce vyhledávala i jeho zemi, kterou plenila a pustošila (Rakousy, Uhry, Německo). O tom nemůže být nejmenšího sporu.

Ale jde o to, zda rozvinutý vozový šik husitský, tedy šik v bitvě, takticky, byl útvarem útočným nebo schopným útoku. Šik zavřený byl prostředkem ochranným, byl brněním, krytem, ne zbraní sloužící k útoku. Neboť útok předpokládá pohyb, postup. Vozy stržené ve vozovou hradbu byly bez koní a tedy neschopny pohybu. Útočit mohli jen lidé, ale ti také jen na dosah vozů, sice byli zbaveni své ochrany. Vozový šik byl pouze krytem, třebas se mimo bitvu mohl přemísťovati. Podstatné je, že se nemohl přemísťovati v bitvě samé. Neboť zapřahání koní, jež předpokládalo, aby vozy byly rozevřeny, nedalo se provésti, zuřil-li boj na dostřel od vozu, poněvadž koně byli pak vysazení poranění. Jako nemůže baterie, která je v nepřátelské palbě, zapřáhat, tak nemohl ani husitský šik. Ovšem moderní baterie střelila z kryté posice; může být umístěna tak, že

ských; města však tolik dání nechtěla. U Ústí vime, že hlavní voj čítal asi 8.300 mužů, se všim všudy vojsko mělo sotva 12.000 mužů; husité podle zpráv 25.000, což se zdá rovněž přepiato, jistě však nebyli slabší než nepřítel. Ale v kronikách se mluví o 100.000 mužích! O vojsku 1427, jež vedl Fridrich Praniiborský, praví kroniky, že činilo asi 160—200.000 mužů, ale Windek (Život Sigmundův) je považuje za „gar klein“, R. 1431 povolil říšský sněm 8200 glév.

Delbrück správně praví, že k vozové taktice, i defensivní, bylo třeba, aby náboženští horlivci pojalí neomezenou důvěru ve vůdce; pak na nábožensko-národním podkladu mohl vyrůsti pořádek, velení, organisace, víra ve vítězství, ale patřili k tomu též vynikající mužové, kteří tyto síly dovedli vzbudit a jich využít. Chápe také dobře, že pražské vojsko mělo vždy více ráz lidové hotovosti, kdežto Táboři a Sirotei vzali na sebe charakter velkých vojenských bratrstev (Kriegsgenossenschaften), se všemi ctnostmi i nectnostmi stálých, profesionálních vojsk. Nemá však správného ponětí o husitské houfnici, jež byla dělem pohyblivým s hlavní schopnou elevace, a myslím, že nelze také husitské vojsko, táhnoucí nepřátelskou zemi, považovati za „zevně i uvnitř velmi podobné s tažením Cimbrů neb Teutonů“, třeba šířilo podobný strach jako tito.

ji nepřítel nezjistí a může, když se boj od ní vzdálí, býti posunuta do linie. Husitský šik byl od počátku do konce viditelný a vystaven nepřátelskému útoku nebo protiútku. Hnul sebou teprve, když bitva byla rozhodnuta a nepřítel zahánán, ale pak už jeho úkol nebyl taktický, nýbrž znovu strategický, jako úkol celé armády. Autoři, kteří tuto věc špatně pochopili, neuvědomili si, že poměr strategie a taktiky se mění podle donosnosti zbraní. U nynějších zbraní je okruh taktiky veliký mnoho kilometrů; u primitivních zbraní začínala na několik set metrů od bojiště již strategie.

To, co je nám známo o sešikování husitského vozového vojska, dokud nebylo strženo, jsou jenom formace pochodové a zajišťovací. Vozy byly zajištěním táhnoucích houfů. Není důkazů, že by to byla také formace bojová. Napřed vysílán předvoj: honci, jezdci konající službu přezvědácí, pátrací, ohledací. Před vozovými řádami jel vždy hejtman se štábem; s ním šli také pionýři a sapéři (robotězi) pro úpravu cest; byl-li nepřítel na blízku, táhlo se s vozy zavřenými, t. j. s lidem mezi vozy umístěným, aby se šik mohl co chvilu uzavřít. Houfnice nabitě a přichystané k vypálení, jely v čele a na zadu vozového šiku, tak, aby, blížil-li se nepřítel, mohly odkolesnit (vlast. odpřáhnout, poněvadž koně byli zapřaženi přímo na lafetě) a vypálit, neboť vždy bylo nebezpečí, že nepřítel branou přední nebo zadní (touto hlavně) vskočí do vozů. Stalo-li se tak, byl nucen šik na pochodů zastaviti, přední bránu uzavřít (vykřídlim třiceti vozů) a obrácením placních houfů k zadní bráně vytlačiti nepřítele z vozů. Proti útoku z boků, hlavně proti silnému jezdeckému lehkému, jako v Uhrách, šik se chránil tím, že v mezerách mezi vozy kráčeli pavézníci se střelci, kteří se musili starati o to, aby se nepřítel nepřiblížil příliš blízko a koni nepostřílel.¹⁶

Ale tento pochodový pořádek byl jistě jen zřídka přesně zachovávan, neboť závisel na terénu, který po většině širokému pořádku s vozy zavřenými, kde plac musil pojmuti kolik tisíc lidí, nebyl příznivý.¹⁷ Délka šiku, táhnoucího s lidem zavřeným, se dá odhadnout, přijmeme-li, že zapřažený vůz potřeboval asi 10 m prostoru; činila tedy $90 \times 10 = 900$ m, tedy přibližně kilometr u normálního vojska (300 vozů); takovýto útvar je velmi špatně schopen evolucí, aby se jeho spojitost neporušila. Prostor strženého šiku vypočítáme, položíme-li pro vypřažený a stržený vůz 3 m; pak bude delší strana čtyřúhelníku $60 \times 3 = 180$ m a kratší $30 \times 3 = 90$ m; plocha uvnitř tedy 16.200 m², z níž ještě sluší odečísti plochu potřebnou pro vozy placní, ženy, koně a p., vybývá tedy příliš málo na 4000 mužů placních houfů.

¹⁶ Tak aspoň rozumím Tomanovi p. 230.

¹⁷ Nejtěžší problém pochodové techniky byl změnit směr pochodu. Toman má pravdu, že nejjednodušší evoluce bylo otočení celého vozového šiku velikým obloukem; k tomu bylo třeba velkého prostranství. Měl-li být šik otočen neb obrácen (jak se říká u loďstva: o 16 dílů, t. j. o 180°) na místě užším a v blízkosti nepřítele, byly dvě možnosti, jako u loďstva: buď to, čemu říkáme postupný obrát, nebo to, co zveme současný obrát o 16 kompasových dílů (successive turning, simultaneous turning), t. j. točil se buď každý vůz na místě, nebo řád za řádem. K prvnímu bylo třeba velkého výcviku vozků, aby se zachovaly vzdálenosti a řády; k druhému zase širokého místa (ulic) mezi jednotlivými řády, neboť taktický průměr (průměr otočky) čtyřspřežného vozu je aspoň 20 m. Celkem se mi zdají zde obtíže taktické i v terénu tak velké, že pochybuji o možnosti takto šik před nepřítelem obracet. Nechej však o věci diskutovati dále.

V Žižkově a j. řádech se mluví o pořádku rot. Wulf soudí zcela správně, že to platí jen pro pochody. Že by takový pořádek býval také v boji zachováván, o tom není žádných svědectví. V žádném řádě se nemluví přímo o taktice boje. Rozčlenění na rotu, houfce a houfy (po 10—50—100—200 a více mužích), je věc organizační; jsou to útvary. Ale není to věc taktická, nejsou to tvary. Husité nebojovali v těch rotách, houfcích, houfech, poněvadž nemohli proti kompaktní masě jezdeckta (třeba opěšalého) nic poridit s rotami na př. po 10 mužích. Chtěli-li provést výpad nebo protiútok, musili zajisté semknouti hodně houfů v jediný celek. Jejich rytířští protivníci neměli sice téže kázně jako oni a scházel jim též náboženský a národnostní moment, jenž Čechům dodával převahy. Naproti tomu zase převaha rytířských bojovníků proti improvizovaným cepníkům a sudličníkům, neoděným brněním, byla nesporná. V otevřeném boji na volném poli by jistě 1000 rytířských jezdců bylo učinilo krátký proces s 1000 tábořskými sudličníky, neboť rytíři měli dlouholetý výcvik ve zbraní a vojenskou zkušenost a nad to lepší zbraň i zbroj. Proto se také husité varovali, aby se dále od vozů neutkali s nepřítelem sešikovaným a počtem příbližně sobě rovným.

Wulf se ptá: Welchen Zweck hatte die Wagenburg überhaupt? A odpovídá: Schutz gegen die Reiterei, ein ganz äußerliches Mittel, welches die Haufen deckte und zur wirksamen Verteidigung zusammenfaßte. Die Wagenburg hat keinen andern Sinn, als den eines primitiven Ersatzes des taktischen Körpers.

Toman výrok tento odmítá; zejména nesouhlasí s jeho důsledkem, že v husitském válečnictví, jež neznalo taktické jednotky, nemohou se jeviti počátky moderního válečnictví. Ale Wulf má vlastně pravdu: vozový šik, nebo řekněme lépe husitské vozové vojsko, je sice strategickou jednotkou (je to samostatně operující armáda), ale je sotva možno viděti v jeho ústrojí menší jednotky taktické, poněvadž působí vždy jen jednotně, jako celá armáda. Že skutečně vozové řady nahrazovaly jen hradby nebo jiné kryty v terénu, mimovolně připouští i Toman o něco dále, srovnáváje bitvu u Vyšehradu 1420 s jinými bitvami husitskými: „vozové řady nahrazeny zde byly zdělanými příkopy“. Co je to jiného, nežli „zevnější prostředek kryjící houfy a spojující je k účinné obraně“?

Toman dobře pochopil, že typická pro Žižku je bitva u Hořic, o níž jsme se již zmínili: „počátek bitvy byl vždy obranný“. Ale nechápe správně Žižkových bitev útočných, jež, jak připouští, byly daleko vzácnější. Děli je na dva druhy: „Bud' totiž celý šik vozový hnul se proti nepříteli až na dostřel pušek, tu se zastavil a střelbou z pušek pokoušel se nepřítele z důležitých posic taktických vyhnati; aneb šik vozový postoupil až k samému nepříteli a houfové vojska vyskočili z vozu a útokem na nepřítele doráželi.“

Analysujeme tuto teorii:

1. Jestliže celý šik vozový se hnul až na dostřel k nepříteli, nebyla to ještě bitva, nýbrž strategický pohyb; bitva počala teprve od toho prvního výstřelu. A nyní uvažujme: Šik vozový se mohl pohybovat jen pokud koně byli zapřaženi a jen ve směru řádů; pušky byly umístěny na boku šiku; v čele byly jen houfnice, jež musily být napřed odpřaženy a obráceny hlavněmi proti nepříteli, aby mohly vystřelit. Stál-li nepřítel v posici, přitáhl husitský voj tedy kolmo k němu; nemohl využít dobře palby z boků, nýbrž jen

palby čelních houfnic, jichž příprava k výstřelu trvala tehdy přece jen chvíli. I když předpokládáme, že zatím nepřítel zaměstnávali honci a p., nemohla jeho vzdálenost od nepřítelů vzhledem k do-
nosnosti houfnic býti než nepatrná. Nepřítel, maje ve svém obrně-
ném jezdecktvu kvalitativní převahu, sotva by nebyl využil chvíle,
kdy šik zastavoval, mužstvo se řadilo k boji a houfnice odkolesňo-
valy, a nebyl se vrhl se svými železnými jezdci na houfnice, jež by
byl lehce přejel, nevnikl pak do vnitřní šiky a nenapadl tam houfy
dosud nesešikované, neprorazil jich a neporubal.

2. Druhá eventualita padá již sama sebou. Jestliže vozový
šik táhnoucí sloužil houfům jen za ochranu, aby mohly z něho na
nepřítel vyskočiti, má doslovně pravdu Wulf, že smysl jeho byl
„Schutz gegen die Reiterei, Mittel, welches die Haufen deckte“. Proti nepříteli sešikovanému nemohl vozový šik dobře postoupiti
až těsně a houfové z něho vyskočiti, neboť nepřítel měl také střelné
zbraně a byl by v tomto případě přivítal předek zapřažených vozů
střelbou, která, třeba ne příliš účinná, byla by postačila k tomu,
postřílet přední vozníky (koně ve vozích zapřažené) a tím zhatit
celý manévř ještě dříve, než houfnice byly odkolesněny. Mimo to
houfy vyskočivší byly by narazily na spořádaný šik železného
jezdeckta, s nímž by se za takových okolností nebyly mohly měřiti.
Nutno tedy míti za to, že se vozový šik nezastavil teprve před
samým nepřítelem, nýbrž v jisté vzdálenosti, mimo dostřel děl;
pak teprve se mohly s jistotou odvahu vyhrnouti sešikované houfy
jezdeckta a pěchoty na nepřítel, majíce za zády vždy ochranu
neporušeného vozového pořádku. Ale i v tom případě vozový šik
nestržený byl choulostivým objektem, na nějž útok byl velmi
vděčný.

Necht' je tomu jakkoli, t. zv. husitské bitvy ofensivní jsou buďto
jen strategicky ofensivní, jako Domažlice, kde nepřítelé beze srážky
strachem utekli, aneb ofensivní mimo vozový šik, jenž byl pouze
asi tím, čím tábor legionářům za časů Caesarových, neměl tedy
ofensivního taktického významu. Vozový šik nelze srovná-
vati s moderními tanky, jež jsou zbraní par excellence
útočnou, poněvadž mu scházela v pohybu
hlavní známka tanků: neporanitelnost. Choulostivé
místo u vozu byl kůň, jenž byl více vysazen ranám, než chráněný
hřebec rytířův a jenž jsa postřelen nebo zastřelen uvedl vůz a tím
celý šik v nepořádek. U tanku je motor kryt pancířem.

Toman sám přiznává, že nemáme z dob husitských válek samých
přímých zpráv o tom, kterak krajní řády vozů s vojskem v nich
šikovaným postupovaly proti nepříteli, nýbrž teprve z roku 1468,
z tažení Jiřího proti Matyášovi. Zmíním se o tom později.

Že se skutečně ve vozích nedala dělati ofensiva, je jasno na př.
ze zprávy rukopisu Vratislavského z téhož roku, kde jde o utkání
mezi hejtmanem císařovým Prešníkem a uherským Dobšem:

„A pan Prešník zvěděv to (že Dobeš naň táhne), i opustil je
své vozy i táhl jest naň bez vozů. A pan Dobeš čekal jeho,
zpraviv sobě děla u vozích. A tak sú se s ním bili bez vozů,
mohli (korr. Toman, v rukop. je nemohli) by byli bitvy vy-
hráti, neb jsou jemu (Dobešovi) jízdními byli silni. Ale tuto
jemu přišlo na děla a na pěší. By byl Prešník také táhl na ně
u vozích, būh ví, kdo by byl vyhrál; a tak nikda kvapná věc
dobrá není.“

Z toho je viděti, že ten, kdo chtěl se dostat k bitvě, musil opustit vozy; máje pak silnější jezdeckvo, mohl i čekati vítězství v poli. Ale druhý, jenž se hájil ve vozích, patrně stržených („čekal jeho“) a s připraveným dělostřelectvem odrazil ho bez námahy, poněvadž proti vozům jezdci byli málo platní.

Poslední věta místa citovaného nalézá svoji ilustraci v tažení Albrechta Rakouského do jižní Moravy r. 1431, o němž souhlasně vypravují Palacký, Tomek i Toman, že vévoda, slyše o vojsku českém, zavřel se ve vozích svých. Totéž učinili Čechové; když se však po několika dnech žádně straně nepodařilo druhou z vozů vylouditi, ustoupili Čechové bez boje. Z toho je přece nad slunce jasnější, že vozový šik ofensivním tělesem nebyl; dvě pevnosti proti sobě ležící nemohou se vzájemně dobývati.

Toman, líče celkem správně postup předvoje husitského, dodává (p. 267):

„Útok v bitvách v otevřeném poli nebýval tedy prováděn způsobem tím, že by šik vozový byl mezi nepřátele vjel a boj pouze z vozů podnikal; nýbrž pravidlem do dvou řádů šikovaný s děly přichystanými k vypálení a ostatní vojenskou úpravou, zvl. vojskem ve vozích k útočnému výpadu chystaným, k nepříteli až na jistou vzdálenost se přiblížil.“

To byl přibližovací pochod, ale ne bitva. Vzdálenost musila být aspoň taková, aby metacímí zbraněmi nepřátel koně šiku nebyli raněni. V této nejméně vzdálenosti musil šik zastaviti a nadešlo toto:

„Pak po provedených harcích jízdou a vypálení děl a pušek [jež, dodávám, měly význam jen když se nepřítel zatím se svým lidem k vozům přiblížil], bylo-li tak za vhodné uznáno, vyskočil pěší i ostatní jízdný lid z vozů a na nepřitele udeřil; mělt vozy pro ústup a jiné příhody za sebou, ve kterých se vždy opět zavřiti i brániti mohl.“

Jenže do vozů, pokud byli koně zapřaženi, se nemohli zavřít tak, aby jim byly dostatečnou ochranou proti nepříteli zblízka dorážejícímu, jak se říkalo: „k vozům přílnuvšímu.“ K tomu konci bylo třeba vozy „strhnouti“ — ale pak se ze šiku pohyblivého stala nepohyblivá hradba. Vozy tedy za přibližovacího postupu neznamenal nic víc, než jakési zajištění.

O Žižkově samotném v pramenech nikde nenalézáme, že by byl kdy podnikl útok s celým vozovým šikem. U Habru (8. ledna 1422) víme jen, že

„(Bohemi regem) ipsum insequuntur... vexilla tendunt, fit ingens buccinae clangor et Bohemi viriliter irruunt in eos. Terga vertunt Hungari.“

Totéž líčí český pramen:

„Bratr Žižka dostihne jej (Zikmunda) u Habru u Německého Brodu a tu se sešikovav, udeří na lid králův a oni hned přehnú k Německému Brodu.“

Nikde zde nestojí, že Žižka udeřil s vozy; patrně jen Žižkův předvoj se přiblížil a udeřil a Uhři utekli ještě dřív než vozy se dostaly na bojiště.

I z mnoha jiných pramenů je patrné, že vozy ofensivním prostředkem nebyly. Na př. Jindřich Stoeffl, hejtman Ulmský, líčí boj 11. listopadu 1426, když Němci se 600 oděnci jízdními učinili vpád ke Klatovům, takto: Čechů vytáhlo z Klatov na 900 se 150 koňmi a hleděli Němcům zaskočiti zpáteční cestu. Němci minili na Čechy udeřiti, ti se však rychle zavřeli ve vozích, kterých se Němci

neodvážili dobývatí (patrně tedy vozy byly strženy v hradbu). Po-
dařilo se jim pak před českým vojskem vchodu do lesa dostihnouti
(poněvadž Češi se asi opozdili, musíce teprve zapřáhati stržené vozy;
z toho je patrné, jak nemožný byl vozový šik pro ofensivu!), ač Če-
chové nedaleko nich na samý vrch hory se dostali a pak (vyskočivše
z vozů, srv. dále) v úzké cestě skrze les je pronásledovali a silně
tiskli. Němci však konečně na příhodném, prostrannějším místě se
obrátili, na Čechy udeřili, jich mnoho pobodali, od vozů odehnali
(byli tedy Češi v tom okamžiku mimo vozovou ochranu), ba prý
i vozy, koně a pušky jim pobrali.

Z toho tedy plyne, že husitský houf vzdálený od vozů
byl bezbranný proti útoku rytířského jezdecktva, jakmile se mohlo sešikovat („na příhodném, prostranně-
jším místě“) a že vozy, jsouce ostaveny bez houfů, tyto
nejen útočně nemohly podporovati, nýbrž do-
konce se staly snadnou kořistí jezdecktva, asi jako
dnes trén nebo táhnoucí dělostřelecká kolona. Vozy mají význam jen
materiálního krytu, jako hradby neb zákopy, a to jen ve spojení s po-
sádkou; bez houfů obránců pozbývají ceny, stejně jako houfy bez
vozů se nemohou měřit ve volném poli s jezdecktvem.

Jsou dvě tažení Žižkova, kde on, obklíčen jsa nepřáteli, dovedl
prolomiti jejich kruh a probil se s celým svým vojskem. Je to předně
pokus o vyproštění hradu Krasíkova (listopad 1421), jenž se skončil
obležením Žižky na hoře V l a d a ř i, kde po tři dny setrval v defen-
zivě, až konečně hnán jsa hladem a zimou „se rozhodl s hory se-
stoupiti a mocnou rukou (= násilně) skrz nepřitele k Žatci protá-
hnouti, což se mu jednak únavou nepřitele, jednak lští a překvapen-
ím podařiti mohlo“.

Z toho můžeme vyvoditi, že Žižka byl ve zlé situaci a nebýt únavy
nepřátel, lští a překvapení, o nichž, bohužel, nic bližšího není pově-
děno, nebyl by se pravidelnou bitvou dostal z moci nepřátel, chtě-
jících jej vyležeti (t. j. přinutiti ke kapitulaci obléháním).

Podobně bylo tomu u K u t n é H o r y v prosinci 1421. Žižka se
zavřel ve vozích a odrazil od nich palbou Sigmundovy jezdce a houfy
k vozům harcující. Dále se stalo:

„Item cum, ut predictum est, usque noctem in campis mili-
taria fierent ab utroque exercitu certamina, exercitus regis non
longe a Pragensem exercitu se collocavit, ut de Montibus sibi
victualia darentur. Thaboritae vero cum Pragensibus modicum
valde cibum et potum habentes, deo jejunia in frigore solvebant.
Et surgentes, ad locum, quem rex cum gente sua occupaverat,
accedunt, et excussis pixidibus ipsum regem cum totali suo
exercitu a positionis loco repellunt“ (Vavřinec z Březové).

Ani v této zprávě nestojí, že by Žižka byl s vozy manévroval,
nýbrž toliko, že vyslal střelce svoje s puškami (surgentes se
vztahuje k mužstvu; o vozích bylo by spíše *currus moventes*),
aby krále z jeho těsného obklíčení o kus dále zahnal. Tím si uvolnil
cestu k hoře Kaňku, kde byl však, patrně když královo vojsko se
vzpamatovalo z prvního leknutí, znovu obklíčen a nucen se zavřítí.
Kdyby byl mohl s pohybujícím se vozovým vojskem pokračovati
v ofensivě, byl by jistě tak učinil; z toho, že se tak nestalo, můžeme
usouditi, že jeho výpad palbou byl jen krátký a uvolnil mu jen kou-
sek terénu. Až teprve příští noci „bratr Žižka vytepe se z nich brannú
rukú a jede na Kolín.“ (Staré letopisy.) Nevíme, bohužel, jakým trikem
se mu to podařilo; snad byl jeden přístup k pahorku Kaňku méně

hlidán, poněvadž soudili, že se Žižka v noci neodváží sestupu. To, co vypravuje Balbín v Epitome (Toman p. 273), nese víc pečť fantastické parafráze Enea Silvia, než nějakého dnes ztraceného pramene. Slova: „pugna semper abstinens et sola fronte dimicans, qua viam sibi, sejectis in latere hostibus, faciebat; ita frustra de die jam assilientibus et latera fodientibus caesareis (quos currus armati instructi simul progredientes satis arcebant), Collinum... servatis...“ nečiní dojem věrohodnosti, poněvadž Žižka, když si cestu nepřáteli, byl rozhodně napaden nejen z fronty, nýbrž i z boků, kde vozový šik byl choulostivý (v koních), jak jsem již vložil, takže kdyby Sigmund byl vážně útočil, musil jeho pořádek úplně rozrušiti a nebyl by tedy Žižka se zachránil do Kolína „servatis ordinibus“. — Toman sám připouští, že Žižka účelu svého dosáhl, než se nepřítel úplně vzpamatoval a mohl řádný odpor činiti; také zmínka o tom, že bojoval jen frontou, svědčí, že nebyl pronásledován. Žižka se probil, ale ne pomocí svého vozového šiku, nýbrž i se svým vozovým šikem, jako se probil gen. Scheffel v bitvě u Lodže 1914 z ruského obklíčení, zachrániv celý svůj trén i dělostřelectvo.

Že by Žižka byl užil při tomto průlomu svých vozů jako „pohyblivé baterie“, jak míní Toman, a tím způsobem vlastně ukázal již moderní užití artilerie, za to míti nelze. K tomu scházela tehdejší dělům donosnost, která nebyla větší, než donosnost ručních střelných zbraní protivníkových, schopných raniti vozníky, a rychlost palby, jež by byly zdržely v uctivé vzdálenosti útočící pěchotu. Koně zapřažené ve vozích jsou choulostivějším objektem útoku, než muži, pohyblivější a chránění oděním, a rozrušená jedinou linií vozového voje táhnoucího byla nebezpečím pro celé vojsko daleko větším, než postřílených pár pěších neb jezdeckých útočníků pro nepřitele.¹⁸

Další přímý důkaz, že se vozů ofensivně v boj nedalo užívat, máme ve vypravování starého letopisce z 1468 o zmíněné již válce mezi Jiřím a Matyášem. Radím každému, aby si dotyčné stati in extenso přečetl (u Tomana pp. 277—280). Upozorňuji zde na tyto věci:

1. Voj Jindřicha Poděbradského se položil pod jednou horou u Třebíče, tedy zcela proti pravidlům Žižkovým a vůbec taktickým, poněvadž Matyáš, obsadiv horu, palbou dolů je rozbíjel, takže se musili zakopat i krýti. Z toho je patrné, že proti dobře umístěné dělostřelbě byly vozy i nedostatečným prostředkem obranným. Proto také pokrok artilerie učinil vozovou hradbu illusorní ochranou; vozy zůstaly jen epizodou ve válečnictví, poněvadž byly umělým prostředkem, příliš těžkopádným, jež nové ofensivní zbraně snadno překonaly; pod palbou nepřátelskou se hnouti nemohly.

2. 24. května vytáhlo vojsko uherské za vojem p. Jeníka z Mečova, který byl nucen se zavřít ve vozích a odrážeti je palbou; odrazil je, táhl dále k Třebíči. — Z toho je zase patrné, že se vozů užívalo i tehdy ještě jen obranně. — Pak se položili na téměř vsku.

¹⁸ Zvláštností mezi Žižkovými geniálními výkony je bitva u Maléšova (7. června 1424), kde slepý vojevůdce, leže na hoře, udělal průlom do nepřátelského kruhu pieními vozy, naplněnými kamením a dolů se stráně spuštěnými; tato taktiku lze srovnati s tankovou, ale byla ovšem podmíněna jen terénem, jenž dovozoval pohyb vozů ne motorem, nýbrž tíží zemskou. Vozy zde působily jako svržená balva, ne jako taktické jednotky oživené, a zatarasily nadto Pražanům cestu k Žižkovu vojsku.

o němž předtím byla řeč, čtyřmi řády a prodleli tam; když pak účelu celé výpravy bylo dosaženo (pan Viktorin Poděbradský se probil se 1300 pěšími k Jindřichovi) „a když sú oni potom z toho vršku chtěli zase dolův táhnouti, takto sú táhli: kázali sú ohně dělati, šturmovati, pískati a bubnovati a sami, což sú mohli nejtajněji dolův s vozy spravili se, a před vojskem kněze Jindřichovým se položili. A to proto sú učinili, aby jim na hýbání vojska nějaké škody neb hanby neučinili.“

Myslím, že z toho jasně vidíme, kterak před tváří nepřítelovou byly vozy se pohybující velmi choulostivé („aby jim na hýbání škody neučinili“) a proto se musily pohybovat „co nejtajněji“, ofensivní schopnosti tedy naprosto nemajíce. Naopak vojevůdce v takové situaci, kdy se chtěl s vozy hnouti, musil užiti vhodné příležitosti, buď válečné lsti, nebo noci, nebo nějakého polevení nepřátelského odporu. Dokonce při dalším ústupu Čechů jim Uhři ještě skočili ze zadu do vozů, takže jen s námahou se jich zbavili. Celé líčení a zejména konec: „Tak sú Čechové k Polné k králi svému zase brannú rukú přitáhli, a to všechno skrze vozy,“ ukazovalo by na to, že vojsko bylo vůbec rádo, že se mu pomocí vozové ochrany podařilo uvarovat nebezpečí úplné porážky, jež mu hrozila od nepřátelského jezdeckta, a že nemělo nejmenších choutek takticky ofensivních, jsouc rádo, že dosáhlo svého účelu — spojení Viktorina s Jindřichem — pouhým manévrováním.

Shrňme nyní všechno, co můžeme říci o taktice Žižkově, abychom zařadili tohoto geniálního vojevůdce do dějin válečnictví:

Žižka byl dobrým duchem národa českého v době, kdy bylo se mu potýkati se světem nepřátel. On dovedl najíti způsob, kterak zorganizovati selské, městské a drobné zemanské mužstvo proti nepřemožitelnému tehdy nepříteli a naučil je taktice, s níž po celou dobu válek vojsko české bylo vítězné nad nepřáteli.

Taktika tato byla defensivně-ofensivní; vůz, jež Žižka v Čechách zavedl a jenž se stal pak charakteristikou husitského válečnictví, byl pomůckou ryze obrannou a jako taková tehdy nedobytný. Husitský šik konal svoje slavné činy válečné ve vozích, stržených v hradbu; hradba ta byla hájena nejmodernějším tehdy prostředkem bojovým, palnou zbraní.

V užiti palných zbraní a hlavně polního dělostřelectva má Žižka význam průkopníka; možno ho nazvati otcem pohyblivého dělostřelectva, takticky plně využitého.

Ovšem toto dělostřelectvo, podle své tehdejší povahy, působilo neúčinněji posíčně.

Pěchota má u Žižky, vedle palných zbraní, hlavní význam; jen ona umožňuje přechod od obrany k útoku a jen ona sama jej provádí; vozy jsou při tom jen hradbami, zákopy, do nichž se může uchýlovat.

Vývojového významu Žižkova taktika neměla, poněvadž přišla již poněkud pozdě, když švýcarské halapartnické houfy — skutečné velké taktické jednotky — začaly útočně překonávat obrněné jezdeckto středověké a když dalším vývojem dělostřelectva samého byl dán prostředek, kterak učiniti strojenou vozovou ochranu bezcennou. Také se do každého terénu těžkopádný šik vozový nehodí.

Nicméně i s touto v podstatě obrannou taktikou, která jistě hověla také povaze národa, jenž zprvu jen hájil svoje náboženské přesvědčení proti nepřátelům, snažícím se mu je mocí vyrvatí, prováděl Žižka a jeho nástupci strategii ofensivní. K tomu ovšem přispěla v pozdější době pověst o nepřemožitelnosti husitských bojovníků, vzniklá marnými útoky prvních křižáckých výprav proti nim, a pověrečný strach z nich, jenž se vyvinul u jejich nepřátel; tím si také vysvětlíme zveličování počtů husitských protivníků na obou stranách.

Literatura:

Rozbor knihy Tomaný podává Hanuš Kuffner v Časopise Čes. Musea 1898; ale ještě ve směru staršího historického nazírání; v Čes. Čas. Historickém je sice kniha Tomanova téhož roku oznámena, ale kritika připojena není. Nemáme vůbec z předešlé doby odborného historického posudku o husitském válečnictví; Kuffnerovy: Husitské vojny v obrazech vynikají výbornými mapkami a plány, ale jsou psány slohem příliš stručným. Jediný spis, jejž lze i se stanoviska historického i vojenského doporučiti, je dvojsvazkové dílo Dra Otakara Frankenberga: Naše velká armáda, Praha 1921—1922, které je vybudováno úplně na moderním historickém názoru na středověké válečnictví i kriticky rozbírá strategii a taktiku husitských válek se znalostí odborně vojenskou. Škoda, že nakladatel je pokazil bezcennými obrazy Rélinkovými a Černého. — O Delbrückovi jsem se již zmínil; pro studium bojového vozu ve všech dobách jmenuji zajímavou, ač ne dost kritickou knihu: Kambly: Der Streitwagen. Berlín, 1864.